Vad är arkivvetenskap?

Red. Ann-Sofie Klareld & Karolina Wiell

ISBN 978-91-90055-55-7 (online), https://doi.org/10.37852/oblu.346
ISBN 978-91-7844-584-4 (tryck, Gidlunds förlag, Möklinta, 2026)

Blankettraseri – reaktioner på 1900-talets förpappning

RIKARD FRIBERG VON SYDOW
https://orcid.org/0000-0003-4350-6346

DOI: https://doi.org/10.37852/oblu.346.c794
© Rikard Friberg von Sydow, 2026

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovsperson måste anges.

Abstract

I samband med den ökande pappersanvändningen under 1800- och 1900-talen, och med en förutsättning i tryckkonsten föds den; blanketten. Blanketten var föregångaren till de digitala system vi ser idag, ett ordnat sätt att överföra information mellan exempelvis en individ och en organisationsenhet. När en strikt standard på den information som inkom önskades, en bit bort från brevets mera personliga beskrivningar. Vem är du? Vad vill du? Hur mycket kräver du i ersättning? Detta var frågor som via blanketten kunde ställas på ett sådant sätt så att när en handläggare väl hade det skriftliga svaret framför sig – då gick det tämligen lätt att plocka ut det som var viktigt. Det kan vara lätt att skratta bort blanketten som fenomen idag – men under sin storhetstid var den någonting som togs på stort allvar. Det här kapitlet berör den folkliga reaktionen – i de flesta fall rör det sig om ilska – mot blanketten, som den uttryckt sig i den svenska pressen. Den folkliga reaktionen är intressant eftersom den i det här fallet är en reaktion på något som efter att det skickats in blir en stor del av den slutliga arkivbildningen för den myndighet som valde att kommunicera med medborgarna via ett blankettsystem.

Blankettraseri – reaktioner på 1900-talets förpappning

RIKARD FRIBERG VON SYDOW

> Det var mycket riktigt en skräpkammare. Makulerade gamla blanketter och omkullvälta tomma bläckflaskor av lergods låg bakom tröskeln. Men inne i rummet stod tre män hukade under det låga taket. Belysningen utgjordes av ett stearinljus på en hylla.
>
> – Vad har ni för er här? frågade K., som var så upprörd att han nästan snubblade över orden, men han talade ändå med låg röst.[1]

Inledning

I samband med den ökande pappersanvändningen under 1800- och 1900-talen, och med en förutsättning i tryckkonsten föds den; blanketten. Blanketten var föregångaren till de digitala system vi ser idag, ett ordnat sätt att överföra information mellan exempelvis en individ och en organisationsenhet. När en strikt standard på den information som inkom önskades, en bit bort från brevets mera personliga beskrivningar. Vem är du? Vad vill du? Hur mycket kräver du i ersättning? Var frågor som kunde ställas på ett sådant sätt så att när en handläggare väl hade det skriftliga svaret framför sig – då gick det tämligen lätt att plocka ut det som var viktigt. Det kan vara lätt att skratta bort blanketten som fenomen idag – men under sin storhetstid var den någonting som togs på stort allvar. Blankettsystem användes till exempel av stridsledningen

[1] Franz Kafka, *Processen* (Lund 2010), s. 127.

i den svenska Försvarsmakten.[2] De försäkrade att tågtrafiken skedde på ett säkert sätt i det tågtäta artonhundratalets USA.[3] Blanketter användes således både av privata och offentliga organisationer. Mot slutet av 1940-talet – under den tid som troligen kan benämnas *Peak-Blankett*, så fanns det 30 000 olika blanketter i drift inom den svenska staten. Företaget ASEA drev ett blankettsystem om 7000 blanketter.[4] När världen väl började avblankettifieras i slutet av 1900-talet, vittnade äldre handläggare om att de saknade den konkreta stimuli som pappersblanketten gav.[5] Det var således inte enbart med glädje de helt digitala systemen mottogs.

Blanketter var ingenting enkelt. De var designade av specifika blankettekniker eller så kallade blankettmän. Det var en hel yrkeskår av analoga informationssystemsdesigners.[6] De existerade tillsammans i en infrastruktur av boxar, mappar, pappersklämmor och annat som prydde kontoren under samma tid.[7] När det gällde blanketter som skulle användas i ett mer festligt sammanhang, som när man skickade ett meddelande med telegraf, krävdes även en konstnärlig utformning. Periodvis anordnades till och med tävlingar i blankettdesign, där olika konstnärer konkurrerade med varandra.[8] Blankettmännens arbete var inte slut för att blanketten var klar: när det analoga informationssystemet väl var upprättat behövde det även underhållas, nya data kunde behöva samlas in i samma process, och frågor kunde behöva formuleras på något annat sätt. Här någonstans i bakgrunden finns även något vi som arkivvetare väl känner igen; ett arkiv. Blanketterna skulle bevaras eller gallras och bestämmelser hur detta skulle ske behövde utformas. I Preussen exempelvis var det lag på att alla

---

[2] Thomas Roth, *Den svenska krigsmakten under kalla kriget – krigsplanläggning, förband och beredskap* (Stockholm 2014), s. 175.

[3] JoAnne Yates, *Control through Communication – The Rise of System in American Management* (Baltimore 1993), s. 101.

[4] Johan Fredrikzon, *Kretslopp av data: Miljö, befolkning, förvaltning och den tidiga digitaliseringens kulturtekniker* (Lund 2021), s. 186. Charlie Järpvall, *Pappersarbete – formandet av och föreställningar om kontorspapper som medium* (Lund 2016), s. 156.

[5] Shoshana Zuboff, *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power* (New York 1998), s. 132.

[6] Järpvall (2016), s. 12.

[7] Alex Wright, *Cataloging the World: Paul Otlet and the Birth of the Information Age* (Oxford 2014), s. 36.

[8] Karl Väinö Tahvanainen, *Telegrafboken: Den elektriska telegrafen i Sverige 1853–1996* (Stockholm 1997), s. 61.

meddelandeblanketter som inkom till ett telegrafkontor skulle bevaras.[9] Blanketterna har, när de använts av en organisation, haft en väldigt stor betydelse för de delar av arkivet som skapas tillsammans med allmänheten. De har ersatt korrespondens, den inkommande skrivelsen, brevet, i all den kommunikation som det skapats en blankett för. Blankettsystem kan i mångt och mycket, vid en blankett-tät organisation, sägas vara huvudingången för allmänheten in i organisationen. När vi observerar ett arkiv från 1900-talet utifrån ett arkivvetenskapligt perspektiv blir det därför av yttersta vikt att förstå hur denna ingång sett ut.

Men, den *förpappning* som sker under 1800-talet och 1900-talet, och som vi på ett eller annat sätt även har kvar idag, men i papperslös form, uppfattades inte bara som positiv.[10] Uttrycket *blankettraseri* verkar ha fallit bort ur de flesta av dagens människors vokabulär, men en enkel sökning i Kungliga Bibliotekets tidningsdatabas *Svenska tidningar* ger hundratals träffar på ordet under 1900-talet. En sökning på *blankett-eufori* ger som jämförelse inga träffar över huvud taget. Vad är det som skrivs om blanketter som är så negativt? Vad är det som gör människor rasande? Det här är inte bara en fråga att ställa för att få ett intressant, men säkert anekdotiskt svar. Hur människors attityd till informationssamling ser ut bör påverka kvalitén på den information som samlades in. Som arkivvetare går det även att hävda att attityden till det allmännas informationsinsamling är en del av de bevarade arkivens proveniens. Att attityden helt enkelt är en del av utgångspunkten för arkivbildningen. Genom att veta hur allmänheten förhållit sig till informationsinsamlingen har vi en social utgångspunkt i arkivbildandet, som vi annars saknar och som kan påverka vår tolkning av arkivets innehåll.

Undersökning är således en djupdykning i blankettraseriet under 1900-talet. Vilken kritik formulerades mot myndigheter och andras organisationers informationsinsamling och hur uttrycktes den i pressen? Fanns det en rädsla för att integritetskänslig information sparades? Att

---

[9] Tom Standage, *The Victorian Internet: The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-Line Pioneers* (New York 2014), s. 111.

[10] Jonna Bornemark, *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde* (Stockholm 2018), s. 14. Anders Forsell & Anders Ivarsson, *Administrationssamhället* (Lund 2018), s. 156.

blankettinformation samkördes? Eller handlade det hela om en irritation över själva ifyllandet? Fick arkiven som begrepp och som institutioner, någon roll i denna känslostorm? Undersökningen kommer försöka svara på allt detta genom att undersöka hur blankettraseriet tar sig uttryck i dagstidningar, tillgängliga via Kungliga Bibliotekets tjänst Svenska tidningar. Undersökningar utförs utifrån kronologiska och tematiska utgångspunkter som identifierats i dagstidningsmaterialet. Viktigt att veta rörande källmaterialet är att det inte är komplett; Svenska tidningar innehåller inte allt pressmaterial från denna tid. Detta är något vi får ha i beräkning. Det innehåller däremot de största dagstidningarna i svensk press under den undersökta tiden och bör ses som ett rimligt urval.

Vad är ett informationssamhälle?

Vi lever sedan ett par decennier tillbaka i vad som kallas ett informationssamhälle. När brottet sker mellan ett industrisamhälle – där fokus är på industriell produktion av varor, och ett informationssamhälle – där fokus är på hantering, produktion och analys av information, går att diskutera. Det går även att ifrågasätta hela den här uppdelningen, då informationssamhället ju har ett behov av en industriell produktion, även om den kanske inte sker just här hos oss. Det finns flera definitioner av informationssamhället som vi kan utgå ifrån. En något kritisk, men faktiskt ganska träffande definition, är att det är ett samhälle som ackumulerar, producerar och samlar på sig mer information än vad det någonsin kan gå igenom och processa. Om vi utgår från denna definition kan vi mena att sådana samhällen existerat sedan i alla fall slutet av 1800-talet. Kolonialmakter, som det brittiska imperiet, är i så fall exempel på sådana samhällen.[11]

Under 1800-talet sker även något med tillverkningen av blankettens underlag och förutsättning: pappret. Maskintillverkning av papper utvecklas och tillverkningen av papper blev i och med det mycket mer

[11] Tomas Richards, *The Imperial Archive – Knowledge and the Fantasy of Empire* (New York 1993), s. 74.

effektiv. Papper blir en vara som det inte är brist på.[12] Under samma tidsperiod så effektiviseras även tryckpressarna och kan producera trycksaker snabbare och till ett lägre pris.[13] Tidigare under 1700-talet så hade en standardisering av affärskontakter börjat utvecklas genom instruktiva handböcker av typen ”att skriva en beställning”, ”att sköta sin affärskorrespondens.”[14] Tillsammans, kan vi tänka oss – med en öppning för spekulation eftersom forskningen inom blanketthistoria är tämligen begränsad, så skapar dessa tre ingredienser grunden för blanketten som fenomen. En standardisering av den information som behöver överföras, billigt papper och billiga tryckmöjligheter, gör det möjligt att skapa standardiserade engångsartiklar. Blanketten bidrar till en mer sluten informationsprocess där enbart den information som är intressant för mottagaren är den information som överförs.

Blankettanvändandet innebär att vi gick från det långa brevet med sina artighetsfraser, litterära ambitioner och utspridd informationsöverföring, till överföring av information i en mycket mer destillerad form. Det här skedde parallellt med utvecklingen av det moderna kontoret, vars ideal var att ta bort det onödiga och systematisera det nödvändiga. Idealet var ett skrivbord där enbart det som var nödvändigt för arbetet var synligt och där all information var prydligt insorterat i pärmar och kartotek.[15] Blanketten följde detta ideal och hade sin plats på detta kontor – förhoppningsvis prydligt placerad i en låda för antingen inkommande eller utgående dokument.

I informationssamhället är blanketterna en del av de första informationssystemen. Utifrån Börje Langefors klassiska definition av ett informationssystem som ett system som samlar in, lagrar, processar och transporterar information, så kan vi mycket väl mena att ett blankettsystem, tillsammans med den mänskliga administrationen av det, är ett

[12] Per Jerkeman, *Papper – en mänsklig historia* (Stockholm 2000), s. 98.
[13] Per S. Ridderstad, ”Den grafiska tekniken under 500 år”, i Marianne Landqvist (red.), *Det tryckta ordet* (Stockholm 1986), s. 19.
[14] Lothar Müller, *Vit magi – papperets epok* (Göteborg 2023), s. 76.
[15] Charlie Järpvall, ”Attractions of the Empty Desktop”, i Johan Jarlbrink & Charlie Järpvall *Deskbound Cultures – Media and Materialities at Work* (Lund 2022), s. 27.

informationssystem.[16] Det går utifrån detta att se blanketten som en föregångare till de digitala informationssystem som vi möter idag. Under en period kan vi även se en hybridform, där information från blanketter genom olika tekniker överförs in i de digitala informationssystemen. Många minns kanske det system som användes för att ansöka till universitet och högskolor fram till runt millennieskiftet. Den ansökande fyllde i en blankett som sedan lästes in i ett digitalt system. Övergången från blanketter till digitala system skedde inte över en natt – hybridformer existerade egentligen under hela senare hälften av 1900-talet. En genomgående beskrivning av en sådan systemutveckling finns tillgänglig rörande exempelvis Försvarsmaktens reservmaterielsystem *Delta*, som under en femtioårsperiod genomgick en rad olika hybridformer där blankett respektive digitalt stöd spelade olika stora roller över tid.[17]

Blankettraseriet

Det är i informationssamhället som blankettraseriet sker. Låt oss bryta ner detta begrepp något. Som tidigare nämnts existerar inte uttrycket *blankettraseri* i Svenska Akademins Ordbok. Blankett är belagt, i den betydelse som är aktuell här, sedan det tidiga 1800-talet, i svenskan: ”papper hvarpå de allmänt brukliga ordalagen till vissa handlingar äro tryckta l. skrifna med rum lämnadt för det som för hvarje särskildt fall behöfver ifyllas; formulär.”[18] Raseri är även det belagt sedan länge. I de dagstidningstexter som jag undersökt så finns två betydelser som tydligt matchar definitioner i Svenska Akademins Ordbok. Dels att myndigheter rasar ut blanketter – med rasa i betydelsen att något bedrives med stor frenesi, men även med betydelsen att en människa (medborgaren – blankettinskickaren) uttrycker ”våldsam, besinningslös vrede, ursinne.”[19]

---

[16] Börje Langefors, *Theoretical Analysis of Information Systems* (Lund 1973), s. 11, s. 195.
[17] Ann-Katrin Widing (red.), *50 år av datautveckling – Infosystem för Försvarets Resermaterielförsörjning – DELTA* (Arboga 2002).
[18] Svenska Akademins Ordbok: *Blankett.*
[19] Svenska Akademins Ordbok: *Raseri.*

Det finns således två parallella betydelser som användes och som måste hanteras för att urskilja vad som är vad i dagstidningstexterna. Antingen rör det sig om att myndigheter rasar ut blanketter med stor frenesi – ofta beskrivit med underförstådd betydelse att de gör detta utan att bry sig om den som måste fylla i blanketternas situation. Eller så rör det sig om att medborgaren som möter denna blankett – som tvingas finna sig i myndighetens blankettraseri – helt enkelt blir rasande, över den situation som hen hamnat i.[20] Ordet är en typisk löpsedels-glosa, men har i alla fall letat sig in i en Statlig utredning, *SOU 1942:2: Betänkande angående Finansstatistikens effektivisering.*[21]

Dagstidningsmaterialet kommer, som nämnts ovan, ur Kungliga Bibliotekets tjänst Svenska tidningar. I denna ingår alla större dagstidningar som publicerats från 1645 och framåt. Alla dagstidningar som getts ut finns inte återgivna, men en stor del, och framförallt de större dagstidningarna. Tjänsten kan således anses tillgängliggöra ett rimligt urval av de dagstidningar som publicerats i Sverige sedan pressväsendets begynnelse. Den bör därför kunna ge en god bild av hur blankettraseriet har skildrats under 1900-talet. Svenska tidningar ger även en möjlighet till fritextsökning, vilket nästan är en förutsättning för den här typen av undersökningar. Vid sökning på ordet blankettraseri går det att se ett mönster i den del av tjänsten där söktermens förekomst presenteras kronologiskt. Den första gången blankettraseri förekommer är 1914, i en artikel som vi kommer återkomma till. Det går att se att det finns toppar under vissa perioder. 1940-talet är en period då diskussionen i media om blanketternas användning var intensiv. Likaså under 1970-talets mitt. I valet 1976 så vände sig ett parti, Folkpartiet (idag Liberalerna) mot den betydande blankettanvändningen i svensk offentlig verksamhet. Senare, under 1990-talet kan vi se att användningen av begreppet blankettraseri minskar mer och mer fram tills dess att ordet inte används över huvud taget. Under vissa av tidsperioderna då diskussionen kring blankettraseriet varit som mest frekvent, har ett urval krävts för att komma till rätta med

[20] *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (GHT)* 11/10 1948. *Dagens Nyheter (DN)*, 28/9 1980.
[21] SOU 1942:42, *Betänkande angående Finansstatistikens effektivisering*, s. 280.

den stora mängden artiklar. Det rör sig främst om 1940-talet, 1950-talet och 1970-talet. De artiklar som valts bort har antingen återberättat samma exempel som i en annan, mer utförlig artikel, eller berört mer perifera företeelser i blanketternas värld.

Blankettraseriet från 1914 och framåt

Det första tillfället blankettraseri nämns i svensk press är i en notis i den socialdemokratiska Malmö-dagstidningen Arbetet, den 15:e april 1914.[22] Det är en notis, inte från Malmö, utan en omvärldsutblick till Trosa, söder om Stockholm. I Trosa har man nämligen infört det så kallade Brattsystemet, det system för alkoholförsäljning som infördes i Stockholm och vissa närliggande orter just 1914. Brattsystemet syftade till att minska kvantiteten alkohol som kunde inköpas av respektive medborgare.[23] Detta menades leda till en minskad ekonomisk kommers i Trosa, eftersom omkringboende väljer att göra sina inköp av starkvaror på andra orter. Det är den myckna blankettifyllnaden som Brattsystemet krävde som påstods vara anledningen till detta. Inte den minskade möjligheten till inköp av alkohol som systemet egentligen syftade till.[24] Denna notis följer tämligen väl ett mönster vid diskussionen av blankettraseri under 1900-talets första hälft. De flesta var i form av korta notiser där det är myndigheterna som rasar ut blanketter över invånarna, något som invånarna värjer sig för. Ofta berättas detta på så sätt att journalisten gör sig till röst för ett medborgerligt missnöje, ofta med en något anekdotisk klang i återberättandet. Den här typen av mer skämtsamma beskrivningar av hur blankettifyllnad retar allmänheten dyker upp tämligen ofta under den första hälften av 1900-talet. Liberala Haparanda tidning använder till exempel en halvsida på julafton 1921 till att i skämtsam ton beskriva våndan i att fylla i de tjugo kolumnerna i mantalsskrivningsblanketten.[25]

---

[22] *Arbetet (Arbt)* 15/4 1914.
[23] Lennart Johansson, *Systemet lagom – rusdrycker, intresseorganisationer och politisk kultur under förbudsdebattens tidevarv 1900–1922* (Lund 1995), s. 138.
[24] *Arbt* 15/4 1914.
[25] *Haparanda tidning (Hb)* 24/12 1921.

Ofta rörde det sig om notiser där man försöker få kontakt med allmänheten, försöker få någon form av erkännande igenkännande. Det gjorde att texten ofta beskrev blanketter som berörde alla och envar. Förutom alkohol och mantalsskrivning så var ett annat exempel semester- och semesterersättningsblanketter.[26]

Under andra världskriget sker ett antal politiska förändringar som verkar ha haft en tendens att reta fram ett blankettraseri utifrån bägge de betydelser jag nämnt ovan. Det rör sig om sådant som relaterar till krigsmakt, totalförsvar och ransonering. Oberoende liberala Dagens Nyheter kan exempelvis, när de beskriver ett förslag kring hur lantarbetare ska kunna mobiliseras vid förändrat säkerhetsläge, varna för att byråkrati och blankettraseri kan uppstå.[27] En bieffekt av mobiliseringen skulle helt enkelt kunna vara en pappersstorm. När väl mobilisering och ransonering varit verklighet i ett par år så börjar artiklarna beskriva faktiska konsekvenser av ett ökat blankettanvändande. Det verkar faktiskt som att Dagens Nyheters spådom kan ha slagit in. Tidningen Trots Allt rapporterar nämligen något år senare om att mobiliseringen ”börjar likna blankettraseri.”[28]

Blankettraseriet drabbade många yrkesgrupper under andra världskrigets ransonering om vi får tro den svenska pressen. Detta utifrån bägge de betydelser som skissats upp ovan. Bönder och livsmedelshandlare rörande redovisning av matvaror exempelvis, och journalister och tryckare på grund av pappersransonering – en ransonering som enligt elaka tungor orsakades av myndigheternas blankettiver.[29] Efter kriget protesterade Statsrevisorerna – blanketterna var inte bara en börda för allmänheten, de började även översvämma myndigheternas arkivlokaler.[30]

Självklart fanns det även ett omfattande försvar för användningen av blanketter vid myndigheter och företag, även om det sällan uppmärksammandes i media. Den person som i mitten av 1900-talet var ansiktet utåt för blanketten som informationstekniskt verktyg var dock inte en

[26] *Arbetartidningen (AT)* 11/6 1945.
[27] *DN* 7/1 1940.
[28] *Trots Allt (TA)* 14/8 1942.
[29] *Aftonbladet (AB)* 15/8 1945.
[30] *AB* 16/12 1947.

byråkrat vid en myndighet. Håkan Tångeberg, avdelningschef vid ASEA i Västerås är ett namn som återkommer i pressen som föredragshållare i användningen av blankettsystem. I Söderhamns tidning blir han intervjuad i slutet av 1940-talet och ger då sin syn på allmänhetens negativa inställning till blankettifyllnad. Han var fast i sitt försvar av blanketten som informationsbärare.

> Allt detta tal om byråkrati och krångel i samband med blankettsystem är rena vulgärpropagandan, framhåller ASEA:s blankettexpert, avdelningschef H. Tångeberg. Här inom ASEA strävar vi ingalunda till att avskaffa blankettsystemet. Tvärt om vet vi att det ur arbetssynpunkt är motiverat, så snart likartade uppgifter av ett antal av 5–600 om året skall lämnas. Sånt är inte krångel inom ett stort företag, utan bidrar att skapa ordning och reda. Eftersom staten skulle kunna likställas med det största företaget inom vårt samhällsliv bör därför uppgiften med 30 000 blanketter i och för sig inte förvåna. Jag tillhör en statlig kommitté som skall undersöka möjligheterna att nå förenklingar genom omorganisationer. För min del tror jag inte att de omorganisationer som kan företas i någon nämnvärd grad kan nedbringa denna siffra, tillägger herr Tångeberg.[31]

Håkan Tångeberg försvarar de 30 000 blanketter som staten påstods ha i drift 1948 och menar att det troligen inte skulle bli färre även om myndigheters organisationer förenklades. Det var helt enkelt, utifrån det informationsbehov som fanns, en rimlig mängd blanketter. Det här är det enda exempel jag hittat på ett försvar av den dåvarande blankettmängden. Det hände att ett enskilt informationsintag försvaras av politiker eller tjänstemän, men det rör sig då ofta om försvar av exempelvis en specifik ansökningsprocess. Den teoretiska bakgrund som Tångeberg bygger sitt uttalande på, presenterade han i en artikel i Teknisk Tidskrift, två år tidigare, 1946. Där förs fram att blanketten är en spegling av den organisation som står bakom den. Är blanketten svåranvänd och ologisk, så beror det på att den organisation som skapat den kan beskrivas på samma sätt. Utifrån Tångeberg så finns det möjligheter att förfina blankettanvändandet på ett sådant sätt så att irritation uteblir.[32]

---

[31] *Söderhamns Tidning (ST)* 27/8 1948.
[32] Håkan Tångeberg, ”Blankettrationalisering”, *Teknisk Tidskrift (TTid)*, 30/11 1946.

Vården – en snart hundraårig berättelse om kamp mot administration

Den yrkesgrupp som stack ut i pressen som drabbad av blankettraseri av bägge sorter, var läkarna. Från 1920-talet fram tills idag så påpekas flera gånger att de inte kan utföra sitt arbete på grund av en ofantlig administrativ börda – som under 1900-talet främst består i blankettifyllnad. Med medvetenhet om att denna diskussion, kring vårdadministrationen, fortfarande är aktuell, så betyder det att det är diskussion med upp till hundraåriga anor. Periodvis nämns även tandläkare som ytterst drabbade av byråkrati och blankettraseri, så dessa två yrkesgrupper kommer fokus att riktas mot i detta avsnitt.

Ett av de tidigaste exemplen kommer från kommunistiska Norrskensflamman, som uppmärksammar läkarnas administrativa situation första januari 1928. En läkare har uttalat sig i tidningen och menar att det kontinuerligt stiftas nya lagar kring sjukvården och varje lag för med sig ett antal blanketter som läkaren måste fylla i, i samband med att patienter tas emot.[33] Denna läkare var tämligen tidig med detta påpekande, men i tiden efter andra världskriget och framåt så är blankettraseri inom sjukvården något som återkommer med jämna mellanrum. Den kände läkaren och författaren Poul Bjerre, delvis ansvarig för att ha lanserat Sigmund Freuds idéer i svensk psykiatri, uttalar sig i Expressen sommaren 1945.[34] Han menar då att svensk vård är överbyråkratiserad och att läkarens uppgift har flyttat sig från medicinsk verksamhet till att fylla i blanketter.[35] Bjerres uttalande sker i en debatt om husläkares vara eller icke-vara i Sverige, som det rapporterades rikligt om i pressen, och där just blankettraseri och byråkratisering var i fokus.

Debatten kring blankettraseri inom sjukvården verkar aldrig vilja ta slut. Senare under 1940-talet uppmärksammas upplevd överadministration inom den psykiatriska vården, där arbetsuppgifterna enligt läkarna själva egentligen skulle kräva sju gånger fler läkare än vad som

[33] *Norrskensflamman (NF)*, 2/1 1928.
[34] Suzanne Gieser, *Psykoterapins pionjärer i Sverige* (Stockholm 2009), s. 34.
[35] *Expressen (Exp)*, 11/8 1945.

fanns tillgängligt.[36] Under 1950-talet så uppmärksammas, förutom läkarnas blankettbörda, även tandläkarnas, ett faktum som man skyller på överadministration inom landstingen.[37] Under 1960-talet var det tyst om blankettraseriet inom vården, i pressen. Då skedde debatten i stället internt inom läkarkåren om hur administration av vården egentligen ska skötas. I exempelvis Läkartidningen, en facktidskrift som inte ingår i denna undersökning, debatteras detta friskt, med flera artiklar per år. Då fanns även en inriktning mot en digital framtid som många inom professionen under denna tid verkade omfamna. Bland namnkunniga debattörer i Läkartidningen kan den kände beroendeläkaren Nils Bejerot omnämnas.[38] Notiser om blankettraseri inom vården fortsätter sedan dyka upp då och då genom åren, med det sista funna exemplet från 1997, i den period då blanketter börjar fasas ut.[39]

Raseriet mot pappersherrarna!

Vi reagera med all frenesi
emot det skoj, där bonden överhopas
med detta rama blankettraseri
Och under denna börda ständigt ropa:
Var lugn du svenska bonde!
På vårt sätt – vi hjälpa dig!
Du får – en ny blankett![40]

En rätt stor del av det material som återfunnits i dagstidningar är journalistiskt producerat. Tonen i artiklarna är dock ofta att det man beskriver är något allmänt och att man helt enkelt beskriver verkligheten ute hos vanliga människor. Det finns dock även röster direkt ifrån allmänheten – i form av insändare. Någonstans mitt i mellan måste den text som journalisten Alexis Kuylenstierna författat i Aftonbladet den fjortonde mars 1929. Den skrevs av en journalist, men det är helt klart en opinionstext och

[36] *DN* 10/8 1948.
[37] *Svenska Dagbladet (SvD)* 25/9 1955.
[38] Nils Bejerot, ”Sjukvårdens journal- och arkivproblem”, *Läkartidningen* 62:17 (1965), s. 1346ff.
[39] *Exp* 24/1 1997.
[40] Gustaf C:son Lewenhaupt, ”En ny blankett” *SvD* 14/1 1938.

den för fram en hel del resonemang och begrepp som känns igen både i samtida debatt och under 1900-talet. Kuylenstierna var även jordägare och hade irriterat sig på självdeklarationen av 1929, som han menar är skapad av en pappersherre – en person som inte känner till verkligheten, utan bara en papprets spegling av verkligheten. Detta leder till att man måste sända in ett helt ris papper[41] för att kunna svara på vad Kuylenstierna betecknar som gåtdravel.[42] Det finns en ton hos Kuylenstierna – och många andra av insändarförfattarna – som liknar det *Vad har ni för er här?* som K utbrister i kapitlets inledande citat från Franz Kafkas Processen. Förutom en leda över att behöva fylla i blanketter, så finns det även en uppriktig och ibland förtvivlad fråga om vad egentligen informationen ska användas till.

Versen i inledningen av detta avsnitt, skriven av Askegreven Lewenhaupt, är den mest avancerade kompositionen av de diktverk kring blankettraseri som jag funnit i mitt material. Den är tretton strofer och med en någorlunda invecklad form. I övrigt går det att finna verser skrivna kring deklarationen – troligen för att det är en uppgift som årligen drabbar alla.[43] Sticker ut något gör en vers av signaturen Brisco som kommenterar 1954 års inomhustemperaturinventering. Där finner vi versraderna; ”Temperaturvanor – Vilket fasansfullt ord – Skall man undersöka hos oss. Vi är vana med mycket blankettraseri så vi finner oss säkert förstås!”[44]

I både verser och insändare så verkar det finnas en förmodat allmän åsikt att Sverige är ett mycket byråkratiskt land, med en stor överadministration som resulterar i en mängd blanketter.[45] Klagandet på denna överadministration kommer från alla samhällsklasser, om vi får tro signaturerna: Industrichef, Fil Stud (Solna), Grovarbetare.[46] Andra signaturer som Blanketthatare eller Upprörd beskriver mer skribentens relation till blanketten som sådan.[47]

---

[41] Syftar på måttenheten *ris* som tidigare använts om papper. Motsvarar cirka 500 ark beroende på papperskvalitet.
[42] *AB* 14/3 1929.
[43] *DN* 26/1 1955, *Arbt* 18/12 1957.
[44] *SvD* 22/8 1954.
[45] *DN* 19/9 1946.
[46] *AB* 2/8 1946, *Exp* 9/6 1967, *NF* 5/4 1955.
[47] *Arbt* 11/1 1963, *AB* 8/2 1956.

Protesterna från allmänheten nådde tillfällighetvis även utanför tidningarnas spalter. Det handlar då främst om olika småföretagare, som tröttnat på vad de anser är en överdriven administrativ börda som läggs på dem från myndigheterna. I slutet av 1940-talet ledde Målarmästaren Iwan Prager en protest mot blanketterna som resulterade i ett par demonstrationer.[48] Under 1970-talet var det en företagare som kom i konflikt med Statistiska Centralbyrån, då han bestämde sig för att skicka en faktura för den tid som det tagit honom att fylla i myndighetens blanketter. Även det tydligt en politisk aktion, mer än ett uppriktigt försök att fakturera en myndighet.[49]

Den mystiska Bränsleblanketten anno 1956

Med anledning av Suezkrisen och rädslan för oljebrist, så skickades en blankett ut från Bränslenämnden inom Handels- och industrikommissionen gällande det Svenska folkets bränsleanvändning. Blanketten trycktes i tre miljoner exemplar för att den skulle ha möjlighet att nå alla hushåll. Efter detta blev det enligt media och allmänhet tyst kring blanketten. Vad hade den gett för resultat egentligen? Ifyllnaden levde så pass livligt kvar i folkminnet att Expressen-journalisten och välkände författaren, Lars Widding, 1961, fem år efter det att blanketten distribuerats, bestämde sig för att undersöka var de ifyllda blanketterna egentligen tagit vägen. Sökandet tog honom först till Länsstyrelserna och sedan till Överståthållarämbetet, där en notarie förklarar att de inskickade blanketterna helt enkelt hade varit förvarade i arkivet sedan de skickades in. Utan någon vidare hantering. Överståthållarämbetet har flera gånger hört av sig till Riksnämnden för Ekonomisk Försvarsberedskap, som tagit över Bränslenämnden uppgifter när den avvecklades under 1957. Riksnämnden för Ekonomisk Försvarsberedskap hade dock inte kunnat svara på vad blanketternas öde skulle bli. När Widding själv tillslut får fatt på ge-

[48] *AB* 20/11 1947, *SvD* 21/5 1948.
[49] *SvD* 22/11 1947.

neraldirektören där, i sin journalistiska undersökning, så påpekar denne enbart att det är Bränslenämnden som skickat ut blanketten och att de inte tar något ansvar för den.[50] Så blanketterna har mellan 1956 och 1961 enbart, utifrån Länsstyrelserna och Överståthållarämbetets perspektiv, tagit upp plats i redan platsbegränsade arkivlokaler. Widding söker vidare i den svenska statsapparaten och lyckas plantera frågan om bränsleblanketternas framtid hos Riksarkivet.[51] En gallringutredning följer och 1962 beslutas att bränsleredovisningblanketterna kunde brännas.[52]

Expressens rapportering kring bränsleblanketterna är intressant på flera sätt. Den synliggör inte bara det fysiska arbetet med att fylla i blanketten. Här finns även en tanke om hur man hanterar, analyserar och förvarar sammanlagt tre miljoner blanketter. Riksarkivets gallringsutredning, författad av Nils Nilsson som även författade den första svenska läroboken i arkivvetenskap, är relativt kort och koncis i sin utredande del. Några yttranden har tagit in och exempel på blanketter har undersökts. En bränsleinviteringsblankett finns med som exempel i Riksarkivets akt. Den innehåller bland annat en fråga rörande genomsnittligt antal körda mil per månad, samt en uppmaning att skriva en ”utförlig redogörelse för det eller de eventuella nyttoändamål, som nödvändiggöra fordonets hållande i drift.”[53] Små berättelser som i och med gallring och bränning inte kom eftervärlden till del.

Valet 1976; Per Ahlmark vs Blanketterna

Ett år sticker ut något när vi ser till användande av blankettraseri i dagstidningar. Det rör sig om 1976 där förekomsten av ordet i pressen var betydligt högre än tidigare år. Detta beror på den valkampanj som Folkpartiet drev inför valet 1976 och i vilken motstånd mot blankettraseri och byråkrati var en punkt i partiets valprogram. Under rubriken Mot Makt-

[50] *Exp* 7/8 1961.
[51] *Exp* 20/8 1961.
[52] *Exp* 19/7 1962.
[53] Riksarkivet, *Underlag Riksarkivets gallringsbeslut nr 17* (1962).

missbruk anges att partiet önskar ”Motverka byråkratiseringen. Kraftfulla insatser mot krångel, blankettraseri och obegripligt myndighetsspråk. Förenkla deklarationen för vanliga löntagare. Ökad rättssäkerhet.”[54] De var inte först med detta – redan 1921 hade ett antal riksdagsmän från Högerpartiet motionerat mot ”blankettraseri och det överhandtagande skriveriet.”[55] Folkpartiet hade själva börjat driva den här frågan på 1950-talet, och den förs sedan fram främst av debattörer till höger om mitten under åren fram till valet 1976.[56] Tidiga politiska debattörer med en udd mot blanketten är exempelvis högerledaren Jarl Hjalmarsson, som kopplar blanketten till framväxten av ett kontrollsamhälle, samt den Bondeförbunds-kopplade författaren och debattören Märta Leijon som ser blanketten som ett hinder för småbrukarna.[57]

Per Ahlmark stod i spetsen för Folkpartiet när partiet gick till val 1976. På ett valmöte i Falkenberg menade han att de svenska företagarna tillsammans tvingades fylla i någonstans runt 50–60 miljoner blanketter per år, och att detta antal kunde minskas drastiskt. Ahlmark kritiserade starkt vad han kallade ”blankettraseri och detaljkineseri”[58] under det socialdemokratiska styret.[59] Det borgerliga blocket vinner valet och Ahlmark tillträder rollen som vice statsminister.[60] Förutom den huvudsakliga frågan för Folkpartiet, att blanketterna kräver en stor arbetsinsats för småföretagarna, så finns det även ett mindre inslag i argumentationen kring att blanketterna används för personkontroll.[61]

Vad händer då efter valet? Tystnar rösterna om blankettraseri? Nej, inte som det verkar utifrån pressen. Göteborgsposten skriver två år senare att småföretagarna fortfarande klagar på en övermåttan stor blankettdjungel.[62] Ett av resultaten från den borgerliga regeringsperioden i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet är dock utredningen, SOU 1981:58

[54] Folkpartiet, 1976, *Sociala reformer utan socialism.*
[55] *Sydsvenska Dagbladet (SDS)*, 25/4 1921.
[56] *Arbt* 27/8 1954.
[57] *DN* 24/11 1955, *Hudiksvallstidningen (HT)* 20/2 1947.
[58] *Göteborgsposten (GP)* 22/3 1976.
[59] *Göteborgsposten (GP)* 22/3 1976.
[60] *DN* 8/10 1976.
[61] *DN* 29/8 1976.
[62] *GP* 22/2 1978.

– Samverkan vid uppgiftslämnande, där en viss styrning av blankettmängden försöker införas. Kopplat till utredningen är även expertgruppen Delegationen för företagens uppgiftslämnande.[63] Det verkar som att blanketter inte är en verkligt ideologisk eller ens partipolitisk fråga. Det må grunda sig i en insamling av uppgifter, men denna insamling kan ske av många olika skäl. Efter valet 1982 när Socialdemokraterna återvänder till makten så driver även Industriminister Thage G. Peterson en linje där krånglet med blanketter ska minska för småföretagare.[64] Krönikörer som Leif Nylén i Dagens Nyheter och Bertil Månsson i Arbetet driver även tesen att alla frågor som ställs till medborgarna faktiskt inte har med personkontroll att göra.[65]

År 1981 publiceras en text som kan ses lite som en kommentar till hela den debatt om blankettraseri och överadministration som skedde under 1970-talet. Det är en text författad av Patrik Engellau och Arne Granholm, Byråkraternas egen Byråkrati – Förr och nu, utgiven av Statskontoret. Texten går noggrant igenom attityden mot byråkrati bland riksdagspartierna under 1900-talet och visar att kritik mot överadministration uttalas från alla partier, från VPK till Moderaterna, under olika tidsperioder.[66]

En avslutande utblick

Under 1980- och 1990-talen försvinner mer eller mindre begreppet blankettraseri från dagspressen. Det är inte längre ett område som man fokuserar på från medias sida, och det verkar inte heller engagera allmänheten på insändarsidorna. Det är svårt att spåra avsaknaden av ett missnöje, men det skulle kunna vara så att effektivare blanketter och datoriserade processer minskade friktionen mellan allmänhet och byråkrati. Tillsammans med den sorts arbete som Delegationen för företagens uppgiftslämnande, och det Thage G. Peterson utförde. Men, detta kan i denna text

[63] SOU 1981:58, *Samverkan vid uppgiftslämnande.*
[64] *DN* 22/9 1983.
[65] *Arb* 8/3 1983, *DN* 26/11 1983.
[66] Patrik Engellau & Arne Granholm, *Byråkraternas egen Byråkrati – förr och Nu* (Stockholm 1981).

enbart bli en spekulation och skulle kräva ytterligare undersökningar för att kunna ledas i bevis. Ovan redovisas ju även hur blanketternas vara eller icke-vara är en fråga som det verkar finnas viss politisk enighet i. Ingen politiker verkar driva en linje om *ökad* blankettanvändning. Det är snarare så att en omfattande mängd blanketter i en verksamhet är en bieffekt av viss administrativ teknik. De sista tecknen på att begreppet används dyker upp i debatten om EU:s jordbruksstöd under 1990-talet.[67] Här är blankettmängden inte längre relaterad till en potentiell svensk överbyråkratiseringen utan är i stället ett hot som kommer utifrån. På så sätt kan man mena att även idén om krångel-Sverige får sig en törn, om så något i efterhand.

Tydligt är att konflikter kring administration och administrativ börda har pågått länge. De diskussioner vi har i bland annat vården i dagsläget har nästan 100 år gamla rötter och har överlevt flera olika typer av tekniska system, från analoga system, till hybridsystem fram till dagens digitala. När man gör en tidningsstudie, vilket, den här texten främst är, måste man dock vara medveten om att materialet inte är fullständigt – här är det vad som uppmärksammats i tidningsmedia som är den största källan och det finns självklart ett utrymme att titta även på annat material.

Om vi anlägger en arkivvetenskaplig blick på debatten om blankettraseri, finns det ett par saker att uppmärksamma. Arkiv bildade av myndigheter under blanketternas storhetstid kommer vara märkta av blanketten som informationsbärare. Antingen genom att de bevarats och därigenom är en del av arkivbeståndet, eller genom att de gallrats och att det därigenom saknas en tydlig ingång för viss information i arkivbeståndet. Var kom informationen ifrån? Vem tillförde den? Kan vara frågor som är svåra att besvara när blanketten väl är utgallrad, om detta inte dokumenterats på något annat sätt. När det gäller de digitala formulär vi idag fyller i hos olika myndigheter är vi i en liknande situation. Om inte formuläret i sig, systemets front-end, är bevarat, så kommer vi inte ha full förståelse för hur informationen i den databas vi har framför oss egentligen kom

[67] *AB* 4/8 1995, *AB* 22/8 1999.

till. Här finns det en öppning både för förebyggande arbete – i form av dokumentation – och efterarbete i form av rekonstruktion.

Men debatten kring blankettraseri har en betydelse för kunskapen om arkiv även på ett annat sätt. Den attityd som informationsinsamlandet präglades av måste ses som en del av arkivens proveniens. Att förstå hur och med vilka hinder som informationen samlades in hjälper oss att förstå informationen i de arkiv vi har framför oss. På så sätt är debatten om blankettens vara eller icke-vara en av nycklarna till förståelsen av 1900-talets arkivbildningar.